

"डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि कार्ल मार्क्स यांचा भौतिकवाद: तत्त्वज्ञान आणि दृष्टिकोनातील तुलना"

स.प्रा.निलेश तानाजी कांबळे. (अर्थशास्त्र विभाग) बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकरूड, ता.-शिराळा,

जिल्हा-सांगली, पि.को.-415405 ईमेल आय.डी.-nileshkamble339@gmail.com मोबाईल क्र.9922786106

***सारांश -**

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि कार्ल मार्क्स या दोघांचेही विचार शोषणाच्या विरोधात आणि समानतेच्या स्थापनेवर आधारित आहेत, जरी त्यांच्या दृष्टिकोनात थोडा फरक आहे. कार्ल मार्क्स यांनी वर्गसंघर्ष आणि आर्थिक असमानतेवर भर दिला, तर आंबेडकर यांनी जातीय शोषणाला प्रमुख समस्या मानले. मार्क्स यांचा भौतिकवाद उत्पादनाच्या साधनांवरील मालकी आणि श्रमिक वर्गाच्या मुक्तीवर आधारित होता, तर आंबेडकरांचा भौतिकवाद जातीय असमानतेच्या निर्मूलनावर केंद्रित होता.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि कार्ल मार्क्स या दोघांची विचारसरणी सामाजिक, आर्थिक, आणि राजकीय शोषणाविरुद्ध संघर्षावर आधारित आहे. त्यांनी आपल्या समाजाच्या शोषित, उपेक्षित आणि दुर्लक्षित घटकांसाठी आवाज उठवला. त्यांचे भौतिकवादी तत्त्वज्ञान हे त्यांच्या विचारांचा आधार होते, जिथे त्यांनी मानवी समाजातील असमानता आणि शोषणाचे मूळ शोधून काढले. जरी आंबेडकर आणि मार्क्स यांच्या विचारसरणीत काही मूलभूत फरक होते, तरी त्यांच्या विचारांच्या ध्येयामध्ये समानता होती – एक समतावादी आणि शोषणमुक्त समाजाची निर्मिती.

***प्रस्तावना:**

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनीही भारतीय समाजातील शोषणाचा अभ्यास केला, परंतु त्यांच्या भौतिकवादाचे केंद्र जातिव्यवस्था होती. त्यांनी सामाजिक शोषणाच्या मूळात जातिव्यवस्थेला पाहिले, जिथे उच्चवर्णीय वर्ग दलित आणि मागासवर्गीयांवर शोषण करतो. आंबेडकरांनी मानवी मुक्तीची कल्पना केवळ आर्थिकच नव्हे, तर सामाजिक, धार्मिक, आणि राजकीय असमानतेच्या निर्मूलनात पाहिली. त्यांचा भौतिकवाद केवळ उत्पादनाच्या साधनांवर आधारित नव्हता, तर तो सामाजिक शोषणाच्या विविध अंगांना स्पर्श करत होता. विशेषतः, आंबेडकरांनी जातिव्यवस्थेच्या समाप्तीसाठी संविधानिक सुधारणा, शिक्षण, आणि संघटनांच्या माध्यमातून सामाजिक परिवर्तनाचा आग्रह धरला.

कार्ल मार्क्स यांचे तत्त्वज्ञान ऐतिहासिक भौतिकवाद (historical materialism) यावर आधारित. त्यांचे मुख्य सूत्र होते की समाजाच्या सर्व अंगांवर आर्थिक रचना आणि उत्पादनाच्या साधनांवर असलेली मालकी निर्णायक ठरते. वर्गसंघर्ष हा समाजाच्या बदलाचा मुख्य आधार आहे, अशी त्यांची धारणा होती. मार्क्स यांच्या मते, आर्थिक शोषण हे भांडवलशाहीतून उद्भवते, जिथे भांडवलदार वर्ग श्रमिक वर्गाचे शोषण करतो. त्यांनी आर्थिक असमानतेविरुद्ध लढा देण्याचे आवाहन केले आणि वर्गविहीन समाजाची संकल्पना मांडली. उत्पादनाच्या साधनांवर सर्वांचा हक्क असावा आणि प्रत्येक व्यक्तीला श्रमाच्या प्रमाणात फळ मिळायला हवे, अशी त्यांची भौतिकवादी विचारसरणी होती. त्यांची विचारसरणी केवळ आर्थिक घटकांवर आधारित होती, जिथे राज्यव्यवस्था आणि इतर सामाजिक अंग हे आर्थिक रचनेवर आधारित असतात. त्यांनी मानवी मुक्तीची कल्पना आर्थिक शोषणाच्या समाप्तीमध्ये पाहिली, जिथे श्रमिक वर्गाने भांडवलशाहीविरुद्ध क्रांती करून वर्गविहीन समाजाची निर्मिती करावी.

मार्क्स आणि आंबेडकर यांच्या विचारांमध्ये आणखी काही महत्त्वपूर्ण समानता आणि फरक आहेत. शोषणाविरुद्ध संघर्ष हा दोघांचाही विचारांचा मुख्य घटक होता. मार्क्स यांनी भांडवलदारांच्या विरुद्ध श्रमिक वर्गाचा संघर्ष मांडला, तर आंबेडकरांनी जातीय शोषणाच्या विरोधात लढा दिला. समानतेची संकल्पना दोघांच्या विचारसरणीत महत्त्वाची होती. मार्क्स यांची आर्थिक समानतेवर अधिक भर होती, जिथे सर्वांना उत्पादनाच्या साधनांवर समान हक्क असावा, तर आंबेडकरांनी आर्थिक, सामाजिक, आणि राजकीय समानतेसाठी लढा दिला. त्यांनी भारतीय समाजातील दलित आणि मागासवर्गीयांना शिक्षण आणि समान हक्क देण्यावर भर दिला.

दोघांच्या विचारांमध्ये महत्त्वाचा फरक म्हणजे राज्यव्यवस्था आणि क्रांतीचे स्वरूप. मार्क्स यांच्या मते, राज्यव्यवस्था ही भांडवलदार वर्गाच्या शोषणाचे साधन आहे, आणि तिचा अंत केवळ श्रमिक वर्गाच्या क्रांतीनंतरच होऊ शकतो. याउलट, आंबेडकर राज्यव्यवस्थेला समाजसुधारणांसाठी एक महत्त्वाचे साधन मानत होते. त्यांनी संविधानाच्या माध्यमातून राज्यव्यवस्थेचा उपयोग करून जातिव्यवस्था आणि सामाजिक असमानतेच्या निर्मूलनासाठी लढा दिला. ते लोकशाही मार्गाने समाजात परिवर्तन घडवून आणण्यावर भर देत होते.

मार्क्स आणि आंबेडकर यांचे विचार धर्माबाबतही काही प्रमाणात साम्य दाखवतात. मार्क्स यांनी धर्माला 'आफू' म्हटले होते, जो समाजातील श्रमिक वर्गाला त्यांच्या शोषणाची जाणीव होऊ देत नाही. आंबेडकर यांनी हिंदू धर्मातील जातिव्यवस्थेवर तीव्र टीका केली आणि धर्माच्या नावावर होणाऱ्या शोषणाचा विरोध केला. त्यांनी शेवटी बौद्ध धर्माची दीक्षा घेतली, कारण बौद्ध धर्मात समानतेवर भर दिला जातो.

आंबेडकर आणि मार्क्स यांची भौतिकवादी विचारसरणी शोषणाविरुद्ध संघर्ष, समानतेची संकल्पना, आणि सामाजिक परिवर्तनाच्या ध्येयावर आधारित होती. जरी दोघांच्या विचारांमध्ये काही फरक होते, तरी त्यांच्या अंतिम उद्दिष्टात साम्य होते: एक शोषणमुक्त, समताधारित समाजाची निर्मिती.

*** उद्दिष्टे :**

1. कार्ल मार्क्स आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या भौतिकवादी विचारसरणीतील मुख्य तत्त्वे आणि त्यांच्या विचारांच्या भिन्नतांचे विश्लेषण करणे.
2. मार्क्स यांचा वर्गसंघर्षावर आधारित भौतिकवाद आणि आंबेडकर यांचा जातिव्यवस्थेवर आधारित भौतिकवाद यांतील शोषणाच्या संकल्पना स्पष्ट करणे.
3. आंबेडकर आणि मार्क्स यांच्या विचारसरणीत असलेल्या समान ध्येयांचा (शोषणमुक्त आणि समताधारित समाज) तसेच त्यांच्या साध्य करण्याच्या मार्गातील फरकांचा आढावा घेणे.
4. भारतीय समाजातील जातिव्यवस्था, धार्मिक शोषण, आणि सामाजिक न्यायाच्या संदर्भात आंबेडकरांच्या भौतिकवादाची मांडणी आणि त्याचे महत्त्व समजणे.
5. सामाजिक न्याय आणि समानतेचा विचार स्पष्ट करणे:
आंबेडकर आणि मार्क्स यांच्या विचारसरणीत सामाजिक न्याय, समानता, आणि मानवी प्रतिष्ठेच्या संकल्पनांचा अभ्यास करणे आणि त्यांच्या उद्दिष्टांची तुलना करणे.
6. शिक्षण आणि संविधानाचे महत्त्व अधोरेखित करणे:
आंबेडकरांनी संविधानाच्या माध्यमातून जातीय शोषणाच्या विरोधात केलेला लढा आणि शिक्षणाच्या माध्यमातून सामाजिक प्रगतीसाठी दिलेले योगदान स्पष्ट करणे.
7. धर्म आणि शोषण यांच्यातील संबंधांचा अभ्यास:
मार्क्स आणि आंबेडकर यांनी धर्माला शोषणाचे साधन कसे मानले आणि त्यांच्या दृष्टिकोनानुसार शोषणमुक्त समाजासाठी धर्माचे काय स्थान असावे, याचा अभ्यास करणे.

***विश्लेषण:**

भौतिकवाद (Materialism) ही तत्त्वज्ञानाची एक संकल्पना आहे, ज्यामध्ये मानवी जग आणि वास्तविकता मुख्यतः भौतिक गोष्टींनी तयार होत असल्याचे मानले जाते. यानुसार, सर्व घटना, प्रक्रिया आणि परिवर्तन भौतिक घटकांच्या क्रियाकलापांमुळे घडतात. यामध्ये अमूर्त किंवा आध्यात्मिक घटकांना महत्त्व दिले जात नाही.

***कार्ल मार्क्स यांचा भौतिकवाद**

कार्ल मार्क्स यांचा भौतिकवाद म्हणजे सामाजिक आणि ऐतिहासिक घटनांचे विश्लेषण भौतिक वास्तवावर आधारित करणे, म्हणजेच माणसाच्या जीवनातील आर्थिक परिस्थिती आणि उत्पादनाच्या साधनांशी संबंधित असलेल्या भौतिक घटकांचा अभ्यास करून समाजाचा विकास कसा होतो, हे समजून घेणे. मार्क्स यांच्या मते, मानवी जीवनाचे सर्व पैलू – जसे की राजकारण, धर्म, संस्कृती, आणि सामाजिक संरचना – हे सर्व आर्थिक परिस्थितींनी प्रभावित होतात.

मार्क्स यांच्या ऐतिहासिक भौतिकवादाच्या तत्त्वज्ञानानुसार, समाजाचा इतिहास म्हणजे वर्गसंघर्षाचा इतिहास आहे. समाजाची आर्थिक रचना ही त्याच्या सामाजिक, राजकीय, आणि बौद्धिक जीवनावर नियंत्रण ठेवते. उत्पादनाच्या साधनांवर कोणाचा हक्क आहे, त्यावर आधारित समाजात वर्ग तयार होतात, आणि हा वर्ग संघर्ष समाजातील बदलांचे कारण बनतो.

भांडवलशाहीविरोधी विचार: मार्क्स यांच्या मते, भांडवलशाहीत भांडवलदार वर्ग उत्पादनाच्या साधनांवर नियंत्रण ठेवतो आणि श्रमिक वर्गाचे शोषण करतो. उत्पादनातील नफा भांडवलदारांकडे जातो, तर श्रमिक वर्गाला केवळ त्यांच्या श्रमाचे पैसे मिळतात. हा आर्थिक शोषणाचा प्रकार वर्गसंघर्षाचे मूळ कारण आहे, आणि यामुळेच श्रमिक वर्गाने क्रांती करून उत्पादनाच्या साधनांवर हक्क मिळवायला हवा, असे मार्क्स मानत होते.

धर्माविषयी भूमिका: मार्क्स यांनी धर्माला 'आफू' म्हटले, कारण त्यांच्या मते, धर्म हे शोषित वर्गाला त्यांच्या शोषणाचे वास्तव लपवण्यासाठी वापरले जाणारे साधन आहे. धर्म लोकांना त्यांच्या भौतिक परिस्थितीशी लढण्याऐवजी स्वर्गाच्या आशेने शांत ठेवतो, अशी त्यांची धारणा होती.

वर्गविहीन समाजाची संकल्पना: मार्क्स यांचा भौतिकवाद हा वर्गविहीन आणि शोषणमुक्त समाजाच्या स्थापनेच्या दिशेने आहे, जिथे उत्पादनाच्या साधनांवर श्रमिक वर्गाचा हक्क असेल. यासाठी वर्गसंघर्ष आणि क्रांती आवश्यक आहेत. त्यांच्या मते, समाजातील आर्थिक परिस्थिती आणि त्यातील संघर्ष हेच समाजाच्या बदलाचे प्रमुख घटक आहेत.

थोडक्यात, मार्क्सचा भौतिकवाद हा समाजाच्या आर्थिक रचनेवर आधारित आहे. त्यांच्यानुसार, आर्थिक घटक समाजाच्या सर्व अंगांवर परिणाम करतात आणि आर्थिक शोषण हा समाजातील असमानतेचा प्रमुख आधार आहे.

***डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा भौतिकवाद :**

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा भौतिकवाद हा मुख्यतः भारतीय समाजातील जातिव्यवस्थेच्या आणि सामाजिक शोषणाच्या पार्श्वभूमीवर आधारित आहे. आंबेडकर यांचा विचारसरणी जातीय शोषण आणि आर्थिक शोषण यांच्यातील परस्पर संबंधांवर प्रकाश टाकते, आणि त्यांनी मानवी जीवनातील सामाजिक, धार्मिक आणि आर्थिक असमानतेच्या भौतिक घटकांचा अभ्यास केला.

आंबेडकर यांच्या भौतिकवादाची वैशिष्ट्ये:

1. जातिव्यवस्था आणि सामाजिक शोषण: आंबेडकर यांच्या मते, भारतीय समाजातील सर्वात मोठा भौतिकवादी संघर्ष हा जातिव्यवस्थेतून येतो. जातिव्यवस्था ही श्रमिक वर्गाच्या शोषणाचे एक महत्त्वाचे साधन आहे. त्यांनी स्पष्टपणे सांगितले की जातिव्यवस्था ही एक सामाजिक शोषण प्रणाली आहे, जिथे उच्चवर्गीयांनी शूद्र आणि दलित वर्गांना आर्थिक, सामाजिक आणि धार्मिक क्षेत्रात शोषण करून ठेवले आहे. त्यांच्या मते, जातीय असमानता ही भारतीय समाजाच्या विकासात मोठी अडचण ठरली आहे.

2. आर्थिक शोषण आणि सामाजिक बदल: आंबेडकर यांचे तत्त्वज्ञान हे आर्थिक शोषणाशी जोडलेले होते, पण त्यांचा विश्वास होता की आर्थिक बदल फक्त जातीय शोषणाच्या निर्मूलनानेच शक्य आहे. आंबेडकरांनी असा युक्तिवाद केला की जेव्हा एखादा वर्ग सामाजिक शोषणाने दडपला जातो, तेव्हा तो आर्थिक दृष्ट्याही दुर्बल बनतो. त्यामुळे, सामाजिक आणि आर्थिक सुधारणा दोन्ही गरजेच्या आहेत. आंबेडकरांनी दलित आणि मागासवर्गीयांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्यासाठी शिक्षण, राजकीय प्रतिनिधित्व, आणि कायदे यावर भर दिला.

3. धर्म आणि भौतिकवाद: आंबेडकरांनी हिंदू धर्मातील जातिव्यवस्थेवर जोरदार टीका केली आणि असा विचार मांडला की धर्म हा सामाजिक शोषणाचे एक साधन बनला आहे. त्यांनी सांगितले की हिंदू धर्मातील धार्मिक परंपरा आणि रूढी हे जातीय असमानतेला कायम ठेवण्यासाठी वापरले गेले आहेत. त्यांच्यामते, धर्माने मानवी प्रतिष्ठेला महत्त्व देण्याऐवजी काही विशिष्ट वर्गांची प्रगती केली. म्हणूनच त्यांनी बौद्ध धर्म स्वीकारला, कारण बौद्ध धर्म समानता आणि भौतिक वास्तवाला महत्त्व देतो.

4. समानता आणि सामाजिक न्याय: आंबेडकर यांचा भौतिकवाद हा केवळ आर्थिक समानतेवर आधारित नव्हता, तर तो सामाजिक न्याय, बंधुता, आणि मानवी प्रतिष्ठेच्या आधारावरही होता. त्यांच्या मते, समाजात सर्वांना समान अधिकार आणि संधी मिळणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. त्यांनी संविधानाच्या माध्यमातून जातीय शोषणाच्या विरोधात लढा दिला आणि सामाजिक न्यायासाठी संघर्ष केला.

5. राजकीय सत्तेचे महत्त्व: आंबेडकर यांनी मानवी समाजात राजकीय सत्तेला महत्त्व दिले. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की कोणत्याही समाजातील आर्थिक आणि सामाजिक परिस्थितीमध्ये परिवर्तन घडवण्यासाठी राजकीय सत्तेचा उपयोग केला पाहिजे. त्यांनी संविधानाच्या माध्यमातून शोषित वर्गांना हक्क मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. आंबेडकरांनी हे ठामपणे सांगितले की शोषित वर्गांना राजकीय प्रतिनिधित्व आणि सत्ता मिळाल्याशिवाय समाजात खरा बदल होऊ शकत नाही.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या भौतिकवादात सामाजिक आणि आर्थिक शोषणाच्या मूळात जातिव्यवस्था आहे. त्यांनी भारतीय समाजातील सामाजिक असमानता आणि आर्थिक शोषणाचा अभ्यास करून त्यांच्या विचारसरणीचा पाया घातला. त्यांच्या मते, जातीय शोषणाच्या निर्मूलनाशिवाय समाजात आर्थिक आणि सामाजिक प्रगती होऊ शकत नाही. आंबेडकर यांनी संविधान, शिक्षण, आणि राजकीय सत्तेच्या माध्यमातून शोषित वर्गांना मुक्त करण्याचा मार्ग मांडला, आणि त्यांच्या भौतिकवादी तत्त्वज्ञानात समानता, बंधुता, आणि सामाजिक न्याय या तत्त्वांचे विशेष स्थान होते.

***डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि कार्ल मार्क्स या दोघांच्या विचारांमध्ये साम्य आढळणारे काही मुख्य मुद्दे खालीलप्रमाणे आहेत:**

१. शोषणाविरुद्ध संघर्ष:

कार्ल मार्क्स यांच्यानुसार, समाजाच्या सर्व प्रकारच्या असमानतेचे मूळ भांडवलशाहीत आहे. भांडवलदार वर्ग श्रमिक वर्गाचे शोषण करतो, आणि हा वर्गसंघर्ष समाजाच्या बदलाचे कारण आहे.

आंबेडकर यांच्या मते, भारतीय समाजात आर्थिक शोषणाबरोबरच जातीय शोषण हे अधिक गंभीर आहे. विशेषतः दलित आणि मागासवर्गीय समाज उच्चवर्गीयांच्या सामाजिक व्यवस्थेमुळे शोषणाचे बळी ठरले आहेत. ते जातीय शोषणाच्या विरुद्ध संघर्ष करण्यावर भर देत होते.

२. आर्थिक आणि सामाजिक असमानतेची जाणीव:

मार्क्स यांनी आर्थिक असमानतेवर लक्ष केंद्रित केले, जिथे संपत्तीची असमानता आणि मालकी हक्काचे विभाजन श्रमिक वर्गाच्या दारिद्र्याचे कारण बनते.

आंबेडकर यांनीही आर्थिक असमानतेची जाणीव केली, परंतु त्यांना असे वाटत होते की भारतात आर्थिक असमानतेची मुख्य कारणे सामाजिक आणि जातीय असमानता आहेत. त्यांच्या मते, जातीय व्यवस्थेमुळे दलितांना आर्थिक संधींपासून वंचित ठेवले जाते.

३. सामाजिक परिवर्तनाची गरज:

मार्क्स यांनी समाजाच्या क्रांतीच्या माध्यमातून वर्गाविहीन समाजाची कल्पना मांडली, ज्यात शोषणाचा अंत होईल आणि समानतेवर आधारित एक नवा समाज निर्माण होईल.

आंबेडकर यांनी संविधानिक मार्गाने परिवर्तनावर भर दिला, ज्यामुळे समाजात जातीय असमानतेचा अंत होईल आणि सर्व नागरिकांना समान अधिकार मिळतील. ते देखील समानतेच्या ध्येयाकडे वाटचाल करत होते, परंतु त्यांच्या मार्गात क्रांतीपेक्षा संविधानात्मक सुधारणांचा प्राधान्य होता.

४. धर्माचा आणि सामाजिक संरचनेचा भौतिक प्रभाव:

मार्क्स यांनी धर्माला 'आफू' म्हटले, ज्याचा उपयोग श्रमिक वर्गाला त्यांच्या परिस्थितीचा प्रतिकार न करण्यासाठी केला जातो, असे ते मानत. त्यांचा दृष्टिकोन असा होता की धर्म ही भौतिक परिस्थितीची उपज आहे.

आंबेडकर यांनी देखील हिंदू धर्मातील जातिव्यवस्था आणि धार्मिक रूढींवर तीव्र टीका केली. त्यांनी सांगितले की, धर्माचा उपयोग जातीय शोषणासाठी केला जातो. त्यांचा भौतिकवादी दृष्टिकोन असा होता की धर्म सामाजिक शोषणाचे एक साधन बनले आहे, आणि त्याचा अंत करणे आवश्यक आहे.

५. वर्गविहीन आणि जातिविहीन समाजाची कल्पना:

मार्क्स यांनी वर्गविहीन समाजाचा आग्रह धरला, जिथे उत्पादनाची साधने सर्वांच्या मालकीची असतील आणि शोषणाचा अंत होईल.

आंबेडकर यांनी जातिविहीन समाजाची कल्पना मांडली, जिथे जातीच्या आधारे होणारे शोषण आणि भेदभाव संपुष्टात येईल आणि प्रत्येकाला समान संधी मिळेल.

६. मालकी हक्क आणि संपत्तीचे वितरण:

मार्क्स यांच्या मते, उत्पादनाचे साधन (जमीन, कारखाने, उद्योग) यांवरची खाजगी मालकी ही सर्व प्रकारच्या आर्थिक शोषणाची मुळ आहे. त्यांनी मालकी हक्कांचा नाश करून संपत्तीची पुनर्रचना करण्याचे समर्थन केले. भांडवलशाहीला उलथून टाकण्यासाठी श्रमिक वर्गाच्या मालकीत उत्पादनाचे साधन असणे आवश्यक आहे, असे ते मानत.

आंबेडकर यांनी भारतीय समाजात दलित आणि मागासवर्गीयांवर आर्थिक दृष्ट्या होणाऱ्या शोषणाचे मूळ जातिव्यवस्थेत पाहिले. त्यांच्या मते, आर्थिक सुधारणांसाठी संपत्ती आणि संसाधनांवर सर्वसामान्य वर्गाचा अधिकार असावा. आंबेडकर यांचे मत होते की संपत्तीचा समान वितरण हा आर्थिक आणि सामाजिक समानतेचा मार्ग आहे, परंतु ते संविधानिक मार्गाने या उद्दिष्टाचा पाठपुरावा करत होते.

७. राज्यव्यवस्था आणि क्रांतीचे स्वरूप:

मार्क्स यांच्यामते, राज्यव्यवस्था ही शोषक वर्गाची एक साधने आहे. ते मानत की राज्यव्यवस्था भांडवलदारांच्या हितसंबंधांचे रक्षण करते आणि श्रमिक वर्गावर नियंत्रण ठेवते. त्यामुळे श्रमिक वर्गाने राज्यव्यवस्थेचा उलथापालथ करून वर्गविहीन समाजाची स्थापना करणे आवश्यक आहे. ही एक क्रांतिकारक प्रक्रिया आहे.

आंबेडकर यांच्या दृष्टिकोनात राज्यव्यवस्था सामाजिक परिवर्तनासाठी एक महत्त्वाची साधने होती. त्यांनी संविधानिक सुधारणा, कायदे, आणि धोरणांद्वारे जातीय व्यवस्थेचा अंत करण्याचा मार्ग निवडला. ते हिंसक क्रांतीच्या विरोधात होते आणि त्यांनी राज्यव्यवस्थेच्या मदतीने, लोकशाही पद्धतीने सामाजिक परिवर्तन साध्य करण्याचा आग्रह धरला.

८. मानवी मुक्तीची संकल्पना:

मार्क्स यांच्या मते, मानवी मुक्ती ही आर्थिक शोषणाच्या अंतातून मिळू शकते. श्रमिक वर्गाने क्रांती करून भांडवलदारांचे नियंत्रण संपवून वर्गविहीन समाज स्थापन करणे आवश्यक आहे. मार्क्स यांची मुक्तीची संकल्पना भौतिक अर्थाने होती, जिथे प्रत्येकाला आर्थिक स्वातंत्र्य मिळेल.

आंबेडकर यांची मानवी मुक्तीची कल्पना अधिक व्यापक होती. त्यांच्या मते, सामाजिक शोषण, विशेषतः जातीय शोषणाचे निर्मूलन हीच खरी मुक्ती आहे. त्यांनी केवळ आर्थिक नाही, तर सामाजिक, धार्मिक, आणि सांस्कृतिक क्षेत्रातही मुक्तीचे महत्त्व मांडले. त्यांच्या दृष्टिकोनात प्रत्येक व्यक्तीला समानता, बंधुता, आणि स्वातंत्र्य मिळणे आवश्यक होते.

९. श्रम आणि श्रमिक वर्गाचा महत्त्व:

मार्क्स यांच्याप्रमाणे, श्रमिक वर्ग हा समाजाच्या उत्पादन प्रक्रियेचा मुख्य घटक आहे. उत्पादनाच्या सर्व साधनांवर श्रमिक वर्गाचा अधिकार असावा, कारण तेच खऱ्या अर्थाने श्रम करून समाजाची भरभराट करतात. परंतु भांडवलदार हे श्रमिक वर्गाचे शोषण करतात, अशी मार्क्स यांची धारणा होती.

आंबेडकर यांच्यादृष्टिकोनातून श्रम हा मानवी प्रतिष्ठेचा प्रमुख घटक आहे. त्यांनी दलित आणि मागासवर्गीयांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्यासाठी आणि त्यांचे श्रमाचे महत्त्व सिद्ध करण्यासाठी शिक्षणावर भर दिला. त्यांची विचारसरणी अशी होती की श्रमाला मान्यता मिळून प्रत्येकाला समान संधी मिळावी.

१०. क्रांतीची पद्धत:

मार्क्स यांनी सामाजिक परिवर्तनासाठी श्रमिक क्रांतीचा विचार मांडला, ज्यात शोषित वर्गाने भांडवलदारांचा पराभव करून नव्या समाजव्यवस्थेची स्थापना करावी. त्यांचा विचार हिंसात्मक मार्गाचा अंगिकार करताना दिसतो, जिथे राज्यव्यवस्था आणि भांडवलदार वर्गाचा पराभव होईल.

आंबेडकर यांनी मात्र संविधानिक मार्गाने परिवर्तन साध्य करण्यावर भर दिला. त्यांना हिंसात्मक क्रांतीपेक्षा लोकशाही मार्गाने समाजात परिवर्तन आणण्यावर विश्वास होता. त्यांनी स्पष्टपणे सांगितले की शिक्षण, संघटन, आणि संघर्षाच्या माध्यमातून जातीय शोषणाच्या विरोधात उभे राहावे.

***निष्कर्ष**

कार्ल मार्क्स आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या भौतिकवादी विचारसरणी भिन्न सामाजिक आणि ऐतिहासिक परिस्थितींवर आधारित असूनही, त्या दोन्ही शोषणविरोधी आणि समतावादी समाजाच्या निर्मितीवर केंद्रित आहेत. मार्क्स यांनी वर्गसंघर्षाच्या माध्यमातून आर्थिक शोषणाला लक्ष्य केले, तर आंबेडकर यांनी जातिव्यवस्थेतील सामाजिक शोषणाचा विरोध केला.

दोघांच्या विचारसरणीत शोषणमुक्त समाजाची संकल्पना आहे, जिथे सर्वांना समान संधी आणि हक्क मिळतील. मार्क्सचा भौतिकवाद उत्पादनाच्या साधनांवरील मालकी आणि वर्गविहीन समाजाच्या निर्मितीवर भर देतो, तर आंबेडकरांचा भौतिकवाद जातीय शोषणाच्या निर्मूलनासाठी संविधान, शिक्षण, आणि राजकीय प्रतिनिधित्वावर भर देतो.

धर्माच्या संदर्भातही दोघे धर्माला शोषणाचे साधन मानतात, मात्र आंबेडकरांनी धर्मपरिवर्तन करून बौद्ध धर्माचा स्वीकार केला, जो समतेची शिकवण देतो. यामुळे आंबेडकरांचा भौतिकवाद भारतीय समाजाच्या अनुषंगाने अधिक व्यापक आणि सामाजिक स्तरावर परिणामकारक ठरतो. थोडक्यात, दोघांच्या विचारसरणीत काही फरक असले तरी त्यांची अंतिम उद्दिष्टे एकाच दिशेने आहेत – एक शोषणमुक्त, समताधारित, आणि न्यायप्रिय समाजाची निर्मिती. मार्क्सचा आर्थिक दृष्टिकोन आणि आंबेडकरांचा सामाजिक न्यायावर आधारित दृष्टिकोन हे दोन्ही विचार आजच्या काळातही प्रासंगिक आहेत, आणि शोषणाच्या विविध प्रकारांशी लढा देण्यासाठी मार्गदर्शक ठरतात.

संदर्भ ग्रंथ सूची

1. "कार्ल मार्क्स यांचे विचार" - प्रा. गणेश वेंगुर्लेकर
2. "जात, वर्ग आणि समाजवाद" - आनंद तेलतुंबडे
3. "आंबेडकरांची जात आणि वर्ग संघर्षाची मांडणी" - डॉ. सुरेश खैरनार
4. "कार्ल मार्क्स: एक समालोचन" - ना. सि. फडके
5. "आंबेडकर आणि समाज परिवर्तन" - ग. प्र. प्रधान
6. "मार्क्सवाद आणि बौद्धिक चळवळी" - प्रा. ह. ना. सातपुते